

1.2. Церква та суспільство в Австро-Угорській та Російській імперіях

УДК 23/28

**Алла Перепелиця
Світлана Павлова**

Єпископи чигиринські, вікарії Київської митрополічної єпархії (початок ХІХ – другої половини ХІХ ст.)

Досліджено проблеми організації системи управління Православної Церкви, зокрема ролі в ній вікаріїв з титулом Чигиринських єпископів, як коад'юторів (помічників) митрополитів Київських та Галицьких. У статті висвітлюється діяльність дев'яти (1828–1874 рр.) з двадцяти трьох (1800–1921 рр.) єпископів Чигиринських вікаріїв Київської митрополічної єпархії. Майже всі Київські та Галицькі митрополити бажали мати своїми помічниками постійного вікарного єпископа, який міг би, після переведення митрополита на іншу кафедру або після його смерті, успадкувати митрополічий сан. Поданий матеріал засвідчує, що попри спроби самої Церкви реформуватися, відхід від жорсткої вертикалі влади з кінця ХVІІІ до початку ХХ ст. в Російській імперії виявився неможливим. Єпископи Чигиринські виконували важливі розпорядження митрополита та могли замінити його за потреби. Стаття є важливою публікацією з історії релігії Чигиринщини та України в цілому.

Ключові слова: вікарії, коад'юктор, архієпископ, митрополіча єпархія, митрополит Київський та Галицький

**Alla Perepelytsya and Svitlana Pavlova
Chyhyryn bishops vicars of Kyiv Metropolitan Eparchy (the end of the
18th – the beginning of 19th centuries)**

The organizational problems of administration system of the Orthodox Church and the role of the vicars with the title of Chyhyryn bishops as the coadjutors of

Kyiv and Halych Metropolitans are studied. This article explains the role of the nine (1828–1874) out of twenty three (1800–1921) bishops of Chyhyryn vicars of Kyiv Metropolitan Eparchy. Almost every Kyiv and Halych metropolitan wanted to have a regular vicar as his assistant, who could, after transferring of the metropolitan to other cathedra or after his death, inherit his post. The presented material certifies that despite the attempt of the Church itself to be reformed, the departure from the rigid power vertical at the end of the 18th to the beginning of the 20th century in the Russian empire proved to be impossible. The Chyhyryn Bishops executed different important tasks for the Metropolitan and could substitute him during his absence. This article is an important publication about the religious history of Chyhyryn land and Ukraine on the whole.

Keywords: vicars, coadjutor, archbishop, Metropolitan Eparchy, Metropolitan of Kyiv and Halych

Актуальність дослідження проблем організації системи управління Православної Церкви, зокрема обумовлена зростанням її впливу в сучасному українському соціумі.

На початку XIX ст. структура управління Київської єпархії була пірамідальною. На вершині піраміди був митрополит, котрого призначав Святий Синод з-поміж осіб, готових ревно служити російському самодержавству. Митрополит Київський та Галицький мав найвищу адміністративну, судову та господарчу владу, яка поширювалась на все духовенство та на церковне майно. Також він мав право самостійно проводити кадрову та фінансову політику у єпархіальних установах митрополії, зокрема в монастирях та учбових закладах. Виконавчим і судовим органом при митрополиті була Київська духовна консисторія. У кожному повітовому центрі його волю виконували повітові протоієреї і (до 1868 р.) – духовні правління (консисторії повітового рівня). Протоієреям підпорядковувалися священики, які управляли благочинним округом, що налічував 10–12 парафій. Кожен повіт також був поділений в середньому на 6 протопопій [1, с. 64], кожне благочиння мало по 5–7 округів [1, с. 12].

Наприкінці XVIII та впродовж XIX ст. Київська єпархія обіймала великі території, тому управляти нею митрополиту Київському

1.2. Церква та суспільство в Австро-Угорській та Російській...

та Галицькому допомагали помічники в архієрейському сані з правами вікаріїв. Так, 16 жовтня 1799 р. "...по Высочайшему повелению..." [2, с. 681] було створене Чигиринське вікаріанство з місцеперебуванням і управлінням у Київському Золотоверхому Михайлівському монастирі.

Вікарний єпископ з титулом єпископа Чигиринського займався справами 12 повітів Київської губернії та доглядав за духовними учбовими закладами. Також в коло його обов'язків входило виконання доручень митрополита. З початку утворення Чигиринського вікаріанства в Київській митрополичій єпархії всі митрополити бажали мати постійного вікарного єпископа, посада вікарія давала можливість стати самостійним архієреєм. Більшість з них, після нетривалого служіння, рішенням Святого Синоду переводилась на підвищення в інші єпархії. Вікарний єпископ Київської митрополичої єпархії отримував 1000 руб. платні. Священик Л. Похилевич в своїй книзі "Сказания о населенных местностях Киевской губернии" з цього приводу зазначає "Однако же церкви города и уезда подчинены митрополиту на одинаковом основании с церквами прочих уездов".

13 вересня 1828 р. відбувся хіротонісан (посвячення) в єпископа Чигиринського, вікарія Київської митрополичої єпархії, ректора Київської духовної академії, архімандрита Київського братського монастиря Кирила (в миру Дмитра (Діонісія) Олексійовича Куницького). З двадцяти трьох єпископів Чигиринських (1799–1921 рр.) архімандрит Кирило Куницький був п'ятим Чигиринським єпископом з титулом вікарія Київської митрополичої єпархії. Митрополит Київський та Галицький Євгеній Болховітінов (1822–1837 рр.) для того, щоб провести скорочення членів єпархіального кліру проводив відбір кандидатів не тільки на священницький та дияконський сан, а також і на причетницькі посади. Кандидат на кожну церковну ступінь проходив атестацію в екзаменатора і обов'язково у вікарного єпископа Кирила Куницького. За резолюцією Чигиринського єпископа Кирила, і за указом Київської духовної дикастерії

від 15 вересня 1831 р. дячок с. Липового Стефан Линчевський був рукоположений у диякони Чигиринського Хрестовоздвиженського собору. Він володів у м. Чигирин невеличким дерев'яним, вельми ветхим, будинком з однією кімнатою і сіннями. У 1828 р. Святий Синод видав директиву згідно якої, одному з настоятелів благочинних монастирів доручалась визначена кількість осередків чернечого життя. Однією з функцій благочинних був нагляд за монастирським господарством. Вони, щонайменше, два рази на рік проводили об'їзд закріплених за ними чернечих осередків. Про результати перевірок доповідали єпархіальному архієрею, а в Київській єпархії вікарному єпископу Кирилу (Куницькому). Звіти благочинних були ґрунтовними та передбачали детальний ревізійний опис виявлених монастирських проблем. Згідно цих звітів єпархіальне керівництво, а в Київській єпархії вікарій за благословенням митрополита вирішували проблеми монастирів. У 20-х рр. XIX ст. почалася розбудова господарських споруд в Мотронинському Свято-Троїцькому монастирі. Зокрема, хати на скотарні (1829 р.) та настоятельські келії (1830 р.). В 1832 р. з благословення митрополита Київського та Галицького Євгенія в Лебединському Свято-Миколаївському монастирі була закладена дзвіниця. У 1834 р. єпископ Чигиринський Кирило (Куницький) переніс інсульт і вже у січні 1835 р. був звільнений від усіх посад та відпущений на спочинок у Києво-Печерську лавру.

20 січня 1835 р. у Духівській церкві Олександро-Невської лаври був хіротонізований на єпископа Чигиринського – ректор, професор богослов'я Калузької семінарії та настоятель Лівінського Доброго монастиря – Володимир Алявдін. Вперше за 36 років хіротонісан Чигиринських єпископів відбувся далеко від Києва. Можливо тому, що митрополит Київський та Галицький Євгеній Болховітінов, маючи кафедру в Києві, більше двох років (1824–1825 рр.) перебував у Санкт-Петербурзі займаючись справами церковного правління в Священному Синоді. І тому, коли виникла потреба хіротонісану нового вікарія митрополит, користуючись своїм впливом в Синоді,

1.2. Церква та суспільство в Австро-Угорській та Російській...

обрав кандидатуру Володимира Алявдіна. Служінням якого, митрополит був задоволений в період перебування в Санкт-Петербурзі. Призначення в Київську єпархію радувало єпископа Володимира, але за волею долі служити вікарієм йому довелося недовго. Єпископ Чигиринський Володимир досить плідно працював на теренах Київської митрополічної єпархії, будуючи сакральні споруди та вирішуючи питаннями оренди церковних земель. Зокрема, в 1835 р. у Чигиринській Свято-Троїцькій обителі була побудована тепла, трьохпрестольна, дерев'яна на честь Преображення Господнього церква "...с пределами: по правую сторону во имя Святителя Христова Николая, а по левую – во имя Святителя Христова Митрофана; построена бывшею настоятельницею игумениею Надеждою с сестрами ...на месте древней" [3, с. 104]. Цього ж року в с. Мельниках Чигиринського благочиння перебудували дерев'яний храм Покрови Пресвятої Богородиці. 13 червня 1836 р. преосвященний Володимир єпископ Чигиринський затвердив указ про передачу землі Жаботинського Онуфрієвського монастиря в оренду на п'ять років (за платню) Виноградській Успенській обителі. Укази були розіслані по монастирях, а також благочинному, що опікувався ними. Впродовж 1836 р. в Мошногірській Вознесенській чоловічій обителі "...при настоятеле игумене Николе" [3, с. 100] будували на місці "старої ветхої" [3, с. 178] дерев'яну, однокупольну і однопрестольну на честь Покрови Пресвятої Богородиці трапезну церкву. Храм освятили вже після 26 вересня 1836 р., коли вікарного єпископа Володимира Алявдіна перевели у Костромську єпархію. Заміна єпископа Чигиринського відбулася по тій причині, що професор богослов'я, ректор Київської духовної академії Інокентій (в миру Іван Олексійович Борисов) на той час вважався одним з найнадійніших помічників Владики Євгенія (Болховітінова), до якого митрополит ставився з повагою та довірою.

Проявом особливого відношення було те, що 3 жовтня 1836 р. єпископом Чигиринським став архімандрит Інокентій (Борисов) з залишенням за ним посади ректора Київської духовної ака-

демії. При цьому він також обіймав посаду настоятеля Києво-Михайлівського монастиря. 21 листопада 1836 р. в Казанському соборі в день Введення Пресвятої Богородиці відбулася хіротонія архімандрита Інокентія в єпископа Чигиринського. Ще в лютому 1835 р. митрополит Євгеній обрав його одним з офіційних свідків свого духовного заповіту, а через два роки (23.02.1837 р.) митрополит помер. Заупокійну літургію 27 лютого 1837 р. в Київському Софіївському соборі очолив єпископ Чигиринський Інокентій (Борисов).

Синодальні розпорядження 1836 і 1837 рр. вимагали відкриття при кожній церкві парафіяльної школи. Новопризначений митрополит Київський і Галицький Філарет Амфітеатров (18.04. 1837 – 21.12.1857 рр.) проводив значну роботу для поширення просвітництва. В округах благочинній Київської єпархії відкривалися повітові та парафіяльні духовні училища і школи. Згідно архівних документів в Чигиринському повіті початкову освіту діти почали отримувати з 1 вересня 1840 р. Саме в цей день у с. Шабельниках при Іллінській приходській церкві була відкрита парафіяльна школа, де навчалося 20 хлопчиків і 1 дівчинка. З 1 листопада 1840 р. у с. Боровиці, при храмі Різдва Пресвятої Богородиці, організовано навчання 37 хлопчиків та 2 дівчаток [4, с. 12]. Митрополит Філарет переймався будівництвом храмів та їх оздобленням. За його благословення у 1839 р. в с. Нова Осота була зведена дерев'яна Воздвиженська церква, а у 1840 р. в Медведівському Миколаєвському монастирі побудовані "... настоятельские келии, деревянные, длиною 35 арш. и шириною 18 арш. ... под железною крышею" [3, с. 92]. З 1837–1841 рр. у Київській єпархії відкриття парафіяльних шкіл та побудова сакральних споруд відбувалася за участю єпископа Чигиринського Інокентія (Борисова).

У березні 1841 р. вікарного єпископа Інокентія було переведено єпархіальним архієреєм спершу до Вологди, а потім до Харкова, а в квітні 1841 р. єпископом Чигиринським стає член духовної

1.2. Церква та суспільство в Австро-Угорській та Російській...

консисторії, архімандрит, ректор Київської духовної академії та настоятель Києво-Братського училищного монастиря Ієремії (в миру Іродіон Іванович Соловйов). Не зважаючи на успішну кар'єру, єпископ Ієремії (Соловйов) більше любив монастирську келію, свої адміністративні посади розглядав, як послушництво. Він був дуже відкритою людиною і не шанував лицемірство, відразу розпізнавав їх і обов'язково накладав покарання. У справах управління вікарний єпископ Ієремії (Соловйов) відрізнявся принциповістю. Цим він налаштовував проти себе значну частину священнослужителів, які захоплювалися спокусами світу. Завдяки тому, що єпископ Чигиринський Ієремії був помічником митрополита Філарета (Амфітеатрова) Лебединський Миколаївський жіночий монастир став штатним. Це обумовлювалося указом Святого Синоду від 1842 р., за яким монастир включено до штатних закладів другого класу. Державна скарбниця компенсувала штатним монастирям їхнє малоземелля. Щорічна дотація Лебединській обителі складала 2 тис. 265 руб. 79 коп. сріблом [5, с. 60]. У 1842 р. імператор Микола II затвердив постанову Синоду про створення Кавказької єпархії. За рішенням Святого Синоду (1 січня 1843 р.) першим єпископом Кавказької і Чорноморської єпархії став вікарний єпископ Ієремії (Соловйов).

Через місяць (31 січня 1843 р.) ректор Курської духовної семінарії, архімандрит Белгородського Миколаївського монастиря Варлаам (Успенський) був хіротонізований на єпископа Чигиринського. Протягом 1843 р. в Київській єпархії продовжувалася провітницька робота. У січні 1843 р. вже при Михайлівській церкві с. Суботова була відкрита парафіяльна школа, в якій навчалося 64 хлопчики та 2 дівчаток. У 1844 р. в с. Баландіні при Покровській церкві відкрили парафіяльну школу. Незабаром в найбільших селах і містечках повіту Палатою Державного Майна парафіяльні школи реорганізовано в першорозрядні парафіяльні училища. В 1843 р. парафіяльне училище було створене в с. Суботіві. Навчання тривало впродовж двох років. Тут навчалися діти державних селян:

38 хлопчиків віком від 7 до 10 років, 32 хлопчики віком від 10 до 15 років, 15 дівчаток [4, с. 12]. У 1843 р. за благословення єпископа Чигиринського Варлаама (Успенського) в с. Лебедовці споруджено кам'яну церкву на честь Св. Мучениці Олександри, а в 1844 р. у Вищих Верещаках дерев'яну на кам'яному фундаменті Преображення Господнього. В цей час у сакральних спорудах Київської єпархії також проводяться численні ремонтні роботи. На початку 1844 р. в с. Цвітна фундаментально перебудували дерев'яний храм освячений в ім'я Покрови Пресвятої Богородиці. За 1844 і 1845 рр. Свято-Покровську церкву у с. Яничі значно розширили, а Покровська дерев'яна сакральна споруда с. Івківці, що належала одному з округів Чигиринського благочиння в "...1845 году разрешения Ево Высокопреосвященства ... находилась в починке..." [6, с. 11]. У 1845 р. завдяки зусиллям вікарного єпископа Варлаама (Успенського) митрополит Філарет (Амфітеатров) прислав до Медведівського Свято-Миколаївського монастиря "...частицы Св. мощей многих святых..." [3, с. 92]. В кінці травня 1845 р. єпископа Чигиринського Варлаама (Успенського) перевели єпископом Архангельським і Холмогорським, а 7 червня 1845 р. був хіротонізований на єпископа Чигиринського ректор Петрозаводської семінарії, архімандрит Аполінарій (Вигилянський).

На прохання впливового ієрарха Філарета (Амфітеатрова) Святий Синод призначив йому постійного вікарія, який став для митрополита помічником і порадником в справах управління єпархією. Митрополит навіть бажав, щоб вікарний єпископ міг успадкувати митрополичу кафедру, але якщо б Чигиринські єпископи, після смерті митрополита отримували, ще й єпархіальну владу, то це б ускладнило Російській Церкві провадження централізованої політики щодо призначення на церковні посади. Упродовж 13 років (1845–1858 рр.) таким був для Філарета (Амфітеатрова) вікарний єпископ Аполінарій (Вигилянський). Єпископ Чигиринський Аполінарій постійно знайомився з діяльністю усіх монастирів Київської єпархії. Він приймав остаточне рішення, щодо важливих справ, які

1.2. Церква та суспільство в Австро-Угорській та Російській...

розглядалися духовною консисторією. У 1845 р. Лебединський та Білилівський Георгіївські чоловічі монастирі були розформовані. Приводом для їхнього закриття слугували результати перевірки благочинним. Напередодні закриття в Лебединській обителі нараховувалося всього 4 ченці (не було кому проводити богослужіння). Економічні показники обителі були на досить низькому рівні. Також однією з причин закриття Лебединського осередку чернечого життя була нищівна пожежа 1802 р., після якої обитель так і не відродилася до належного стану [5, с. 56]. Угіддя і деяке майно Лебединського монастиря були передані на користь Чигиринської Троїцької жіночої обителі. Із 1845 р. усі монастирські надходження розміщувалися в Державному Кредитному банку. Завдяки заповіту графині Анни Орлової-Чисменської заштатні монастирі Київської єпархії отримали по 5 тис. 715 руб. сріблом. Усі ці кошти були вкладені “на вечное время неприкосновенным капиталом” [5, с. 56] до Державного позичкового банку під 4 %.

Таким чином всі монастирі володіли депозитами Державного позичкового банку й отримували щорічний відсотків 228 руб. 60 коп. сріблом [5, с. 155]. Завдяки їм, монастирі купували нові знаряддя праці, будували церкви та проводили повну реконструкцію житлових і господарських споруд. Зокрема, у 1846 р. в Корсунському Онуфрієвському монастирі були побудовані два будинки для “чорнорабочих” [3, с. 86]. 13 лютого 1847 р. в Чигиринському Свято-Троїцькому монастирі заклали церкву Святої Живоначальної Трійці. У 1852 р. вона була “...совершенно окончена и преосвященным Аполинарием, епископом чигиринским, того же года августа 25-го дня освещена” [3, с. 104]. У Виноградському Успенському чоловічому монастирі “Настоятельный корпус, деревянный, одноэтажный с мезанином... в ньом п’ять комнат с прихожами; разделен коридором на две половины, построен в 1848 году” [3, с. 76]. Через три роки (1.05.1851 р.), за благословенням митрополита Філарета (Амфітеатрова) у Виноградській обителі заклали церкву, яка була освячена в ім’я Успіння Пресвятої Богородиці.

Впродовж 1845–1858 рр. в округах благочиння Чигиринського повіту відремонтовано церкву на честь Покрови Пресвятої Богородиці (1855 р.), в с. Куліковка – Різдва Пресвятої Богородиці (1857 р.), в с. Нищі Верещаки та інших населених пунктах побудовано 11 храмів. Зокрема, Покрови Пресвятої Богородиці (1847 р.) – с. Болтишка, Архистратига Михаїла (1847 р.) – м. Телепін, Успіння Пресвятої Богородиці (1650 р.) – м. Александровка, “Богословская” [9, с. 545] (1850 р.) – с. Китайгород, Святих апостолів Петра і Павла (1851 р.) – с. Оситняжка, Успіння Пресвятої Богородиці (1852 р.) – с. Мордва, Покрови Пресвятої Богородиці (1854 р.) – м. Кам’янка, Івана Богослова (1855 р.) – с. Єразмовка, Покрови Пресвятої Богородиці (1855 р.) – с. Баландіна, Великомучиника Димитрія (1856 р.) – с. Триліси, Святої Богородиці (1857 р.) – с. Вербівка. Аналізуючи архівні та історичні джерела, висновуємо, що в середині ХІХ ст. в Чигиринському повіті була зведена велика кількість сакральних споруд. Майже всі храми були освячені вікарним єпископом Аполінарієм (Вигилянським).

Після смерті митрополита Київського та Галицького Філарета (Амфітеатрова) (2.02.1858 р.) на єпископа Чигиринського хіротонізували (30.03.1858 р.) його племінника, архімандрита, ректора Київської духовної академії, настоятеля Києво-Братського Богоявленського монастиря Антонія (Амфітеатрова). Антоній належав до сім’ї Амфітеатрових, з якої вийшли достойні представники Церкви і духовної науки. На чолі родини стояв митрополит Київський та Галицький Філарет Амфітеатров. Антоній для свого дядька був “дитя серця его” [3, с. 107]. Вікарний єпископ Антоній характеризувався як добра, привітна людина і бездоганний адміністратор. Він швидко орієнтувався в проблемах підзвітної йому єпархії. Постійно допомагав новопризначеному митрополиту Київському та Галицькому Ісідору Нікольському (1.03.1858 – 1.07.1860 рр.) вирішувати справи митрополичої кафедри. В 1858 р. російське Міністерство держмайна (Министерство государственных имуществ) надіслало митрополиту Ісідору “нормальные чертижи на постройку

1.2. Церква та суспільство в Австро-Угорській та Російській...

церквей” [7, арк. 103]. Київський Владика розглянув три типові проекти на 150–185, 250–300 та 450–500 прихожан, “соизмеряя величину храма третьей части крестьян мужского пола, как это Высочайшего разрешения допущено при постройте церквей” [7, арк. 10]. За благословенням митрополита Ісідора місцеві чиновники Київської Палати держмайна об’їздили всі парафії Київської митрополичої єпархії, збираючи відомості про необхідність спорудження або ремонт сакральних споруд. Вони склали детальний опис, у якому проти кожної церкви було написано “справить” [6, с. 14] або “строить” [6, с. 14]. Найбільше пощастило парафіянам с. Бірок, у 1858 р. була перенесена на “нынешние место” [8, с. 542] церква імені Святителя Миколая. Тобто, біля с. Бірок зазначалось “строить” [6, с. 14]. Міністерство мало намір не тільки будувати храми, але й планувало вирішити питання “о снабжении церквей утварью и другими принадлежностями” [6, с. 14]. На церковні кошти мали купувати тільки нові богослужбні книги. Незабаром міністр держмайна генерал М. Муравйов надіслав Київському митрополиту Ісідору (Нікольському) 9 типових проектів церковних іконостасів. Владика їх затвердив і за його благословення один з них встановили у с. Івківцях Чигиринського повіту. Безперечно посприяв цьому вікарний єпископ Антоній (Амфітеатров). В кінці 50-х рр. XIX ст. продовжувалися реформи Олександра I в духовній освіті. Згідно з законом від 26 квітня 1808 р., за благословення митрополита Ісідора, в монастирях відкривали повітові духовні училища. До перших жіночих училищ Київської митрополичої єпархії належить трикласне училище “для девиц духовного звання” [3, с. 116] відкрите у 1859 р. при Лебединському Миколаївському монастирі. В ньому “Преподаваниям наук и обучением занимаются монахи и священнослужители монастыря” [8, с. 558]. Чималу роботу для відкриття навчального закладу провів вікарний єпископ Антоній (Амфітеатров). Більше ніж півтора роки служив єпископом Чигиринським Антоній (Амфітеатров), але 31 жовтня 1859 р. рішенням Святого Синоду його перевели на Смоленську

кафедру. Через 16 днів на його місце назначили, а 10 січня 1860 р. відбувся хіротонісан в єпископи Чигиринські – архімандрита, ректора Тамбовської духовної семінарії, настоятеля Одеського Успенського монастиря Серафима (Аретинського). Він ще до липня 1860 р. служив з митрополитом Київським та Галицьким Ісідором (Нікольським), а з другої половини 1860 р. з митрополитом Арсенієм Москвіним (1860–1876 рр.). Ієрарх Арсеній (Москвін) особисто переймався парафіяльною освітою. Жертвував для парафій тисячі книг, запровадив в духовній консисторії особливий відділ – “навчальний стіл” [4, с. 13]. У розпорядженні відділу перебували виключно церковно-парафіяльні школи. В Київській митрополичій єпархії встановлено посади ревізорів, які контролювали справи шкільництва. Зокрема, у 1861–1863 рр. було започатковано шкільну освіту в більшості населених пунктів Чигиринського повіту, де до того часу не було церковно-парафіяльних шкіл. В 1861 р. школи відкрили у селах: Івківцях, Матвіївці, Мордві, Трушівцях, Худоліївці, Топилівці, Яничі, Новоселиці. За благословенням митрополита Київського та Галицького Арсенія, значну роботу з відкриття парафіяльних шкіл в благочиннях Чигиринського повіту проводив вікарний єпископ Серафим (Аретинський) [4, с. 13]. Митрополит Київський та Галицький Арсеній продовжував тенденцію покійного архієрея Філарета (Амфітеатрова) зводити храми в парафіях Чигиринського повіту. У 1860 р. церква на честь Різдва Пресвятої Богородиці “була заложена и окончена ... на камяном фундаменте, которая уже освячена” [8, с. 530] в с. Боровиці. Цього ж року (1860 р.) звели храм Архангела Михаїла у с. Подорожньому, а 1861 р. приписну Михайлівську церкву в с. Полуднівці. У 1862 р. церква Святителя Миколая “заложена новая, строения которой продолжается” [8, с. 525] в м. Крилів. Одне з чільних місць серед храмів Чигиринського повіту займала церква, яку заклав “...нынешний благочестивый владелец Медведовки” [8, с. 535] Іван Фундуклей у 1860 р. “Вместо обветшавшей Михайловской церкви” [8, с. 535], а в 1864 р. вона була освячена

1.2. Церква та суспільство в Австро-Угорській та Російській...

на честь Успення Пресвятої Богородиці. Ця сакральна споруда височіє в с. Медведівка до наших днів (лютий 2017 р.). Всі зведені церкви в благочиннях Чигиринщини освячував вікарний єпископ Серафим (Аретинський). В монастирях Чигиринського повіту, за благословенням митрополита Арсенія, крім будівництва займалися ремонтом сакральних і господарських споруд. У 1859 р. храм Преображення Господнього Чигиринського Свято-Троїцького монастиря “подважена на два аршина под капітальними стінами...” [3, с. 104]. З 1861–1865 рр. церква Успіння Богородиці Жаботинського Онуфрієвського монастиря “...состояла в починке...” [3, с. 80]. Всі будівельні роботи в осередках чернечого життя Чигиринщини проходились під керівництвом вікарного єпископа Серафима.

4 січня 1865 р. вікарія Київської митрополичої єпархії Серафима (Аретинського) перевели єпископом Воронежським та Задонським, а 14 лютого 1865 р. архімандрит Порфірій (Успенський) отримав сан єпископа Чигиринської митрополичої єпархії та став настоятелем Златоверхо-Михайлівського монастиря. Порфірій Успенський мав натуру мандрівника, відкривача, дослідника, сповненого пристрастю вічного пошуку давніх манускриптів і артефактів християнської культури, але коли за волею долі він став ігуменом Михайлівського монастиря то зрозумів, що це не його призначення, і від цього Порфірій (Успенський) навіть захворів. Митрополит Київський Арсеній (Москвін) здійснював тривалі подорожі, метою яких було особисте ознайомлення з навчальним процесом в парафіяльних школах. Супроводжував митрополита вікарний єпископ, котрий в такий спосіб мав змогу знайомитися з церковними старожитностями. Святий Синод призначив митрополита Київського та Галицького Арсенія (Москвіна) головою Комітету духовних училищ. Яскравим свідченням активізації навчального процесу при обителях Чигиринського повіту було відкриття у 1870 р. Ржищівської монастирської жіночої школи, а в 1870 р. жіночого духовного училище при Чигиринському Свято-Троїцькому жіночому монастирі, також в 1874 р. була відкрита

початкова школа при Жаботинському монастирі. В кінці 60-х та на початку 70-х рр. XIX ст. у Медведівському чоловічому монастирі функціонувала школа іконопису, живопису, різьби по дереву, золотарства, а в училищі при Чигиринському Свято-Троїцькому жіночому монастиря навчали дівчаток гапувати та вишивати [5, с. 116].

Аналізуючи архівні матеріали робимо висновок, що в другій половині XIX ст. в осередках чернечого життя Чигиринського повіту інтенсивно займалися іконописом та етнографією. Значну роль в створенні “училищних” [1, с. 113] монастирів відіграв, церковний педагог, дослідник сакральної архітектури, іконопису та етнографії вікарний єпископ Київської митрополичої єпархії Порфирій (Успенський).

У 1874 р. рішенням Святого Синоду з метою покращення системи єпархіального управління було утворено другу вікарну кафедру. Тобто у митрополита Київського і Галицького Арсенія (Москвіна) стало два вікарні єпископи, перший – Чигиринський, другий – Уманський.

Слід зазначити, що в місті Чигирині до наших днів залишилася споруда Чигиринського духовного правління, яка знаходиться на вул. П. Дорошенка № 64. Саме до неї, за благословенням митрополита Київського та Галицького, у 1800–1921 рр. приїздили єпископи Чигиринські вікарії Київської митрополичої єпархії. Маємо надію, що Церква та Чигиринський районний відділ культури встановить на ній меморіальну дошку.

Аналізуючи життє дев’яти єпископів Чигиринських, можна прийти до висновку, що всі вони вели аскетичний спосіб життя, займалися богословськими науками, педагогічною діяльністю, а також писали наукові праці, отримали високий духовний сан, один з них – Інокентій Борисов – 1987 р. був канонізований Церквою (УПЦ МП) та увійшов в сонм Святих.

Таким чином, впродовж 121 року вікарні єпископи з титулами єпископа Чигиринського були помічниками і порадиниками митро-

1.2. Церква та суспільство в Австро-Угорській та Російській...

политів Київських та Галицьких в справах управління внутрішніми конфесійними процесами Київської митрополичої єпархії. Вони відігравали значну роль у кадровій політиці, розбудові осередків чернечого життя, будівництві сакральних споруд в парафіях та у заснуванні і регулюванні навчальних процесів в духовних учбових закладах Київської єпархії і Чигиринському повіті зокрема.

Дослідження життя десяти (1878–1921 рр.) єпископів Чигиринських вікаріїв Київської митрополичої єпархії буде продовжуватися, щоб збагатилася духовна скарбниця Чигиринського краю.

1. Перерва В. Православне Надросся у XIX ст. Біла Церква: Вид. О. Пшонківський, 2004. 254 с.

2. Булашов Г. Иреней Фальковский, коадьютор киевский // Киевская старина: Исторический журналъ. Киев: Типография Г. Т. Корчак-Новицкий, 1883. 681 с.

3. Маринівський Ю. Черкаська минувшина. Книга I: Православні монастирі на терені сучасної Черкаської області до 1917 р. // Відлуння. Черкаси, 1997. С. 80–178.

4. Кукса Н. Церковно-парафіяльна освіта на Чигиринщині: нотатки до історії, становлення та розбудова // Чигиринщина в історії України. Черкаси, 2011. С. 12–13.

5. Лавріненко Н. Православні монастирі Південної Київщини (соціально-економічна діяльність) 1793–1917 рр. Черкаси: Вид. Чабаненко Ю., 2009. 215 с.

6. Назарій (Лавріненко), єпископ Кронштатський, Перерва Володимир. Село Івківці: історичної та духовної спадщини. Біла Церква: Вид. О. В. Пшонківський, 2016. 63 с.

7. Центральний державний історичний архів, м. Київ. Ф. 127. Оп. 1011. Спр. № 3815. Арк. 10–103.

8. Похилевич Л. Сказание о населенных местностях Киевской губернии. Біла Церква: Вид. О. Пшонківський, 2005. 630 с.